

A MIRISZLAI ÜTKÖZET AZ ERDÉLYIEK, BÁSTA ÉS MIHÁLY VAJDA KÖZT.

1600 szeptember 18-án.

Az 1600-ik év nyarán a lengyelek s velök Báthory Zsigmond táborba szállása fölviányozta a letiport Erdélyt. A szabadság napját látták földerülni a Neszter vize mellől, a keleti Kárpátok felől. A hazafiak a fölkelésre el voltak szánva, csak a kedvező alkalmat lesték, várták. Ezt a vajda maga adta meg.

Adorjáni és keresszegi Csáky Istvánt, a kit a moldovai hadjáratban tanúsított vitézségeért az erdélyi hadak főkapitányává tett, (aug. 20-ika táján) *Tordára* küldötte, azzal a megbízással, hogy az egész nemességet minél előbb fegyverre szólítsa s táborba hívja.¹⁾ — Csákyban a vajda teljesen megbízott, ő volt most a «*gratissima persona*» a magyarok közül a vajda udvarában. Előkelő, vitéz, s tehetséges ember volt s a mellett alkalmazkodni tudó politikus; de mint megmutatta — egyszersmind igaz magyar, jó hazafi. A vajda kegyeit (Somogyi Ambrus kicsinyeskedő indokolása szerint) azzal nyerte meg, hogy ügyesen tudott tömjénezni hiúságának, utánozta őt ruházatában, szokásaiban, magasztalta vitézségét, a világ legnagyobb hőseivel hasonlítgatván őt össze.²⁾

Tény az, hogy midőn oly előkelő hatáskörhöz jutott, midőn a vajda őt a magyar hadak élére állította, ezt ő hazája javára, felszabadítására használta föl.

¹⁾ *Csáky István* a biztosoknak Tordáról 1600 aug. 21. írja, hogy «*me ad ill. d. d. Michäele Vaivoda huc in oppidum Torda expeditum esse, ut totam nobilitatem huius provinciae primo quoque tempore convocarem in castra*». (*Hurmuzaki* IV. 1. 115.)

²⁾ *Simigianus* 224. l.

Az erdélyi nemesség Csáky fölhívására aug. végén tömegesen gyülekezett Tordára, s a mellette elterülő erdélyi Rákos-ra, a *Keresztes mezejére*. A táborbaszállás színlég Mihály vajda nevével történt, de szívében titokban mindenki Mihály vajda ellen készülődött.

Az összeesküvés — úgyszólván — magától keletkezett s már előbb érlelődött. Része volt benne a kir. biztosok biztatásainak is, a kik *Alárdi* Ferenczet, a vajda egyik magyar tanácsosát, midőn július végén náluk Szathmáron járt, azzal biztatták a császár- király hűségére s a vajda ellen, hogy *«egy egész ország mindig ellenállhat egy embernek»*.¹⁾ Alárdi közölte ezt az ország hangadó vezérférfiaival s ez mintegy jelszóul szolgált az összeesküvésre. A fölkelést a főurak egy Kolozsvárt augusztus végén tartott bizalmas értekezleten beszélték meg és határozták el a tordai táborbaszállás előtt.²⁾ A tordai táborban már fő- és köznemesek egy szívvel-lélekkel a haza fölszabadításának eszméjeért lelkesültek s azért készek voltak vért, életet áldozni, mindent kockáztatni; bár eleinte egymás között is alig mertek arról beszélgetni.

A közvélemény, a haza fölszabadításának szent célja magával ragadott minden igaz hazafit. Csáky István sem sokáig állhatta ellent a nemesség esdeklő szavának s tán fenyegető magatartásának s ha egy ideig tán küzdött is lelkében a vajda iránt való köteles hűség s az aggodalom és kétség érzete a siker fölött — végre is győzedelmeskedett a haza iránt való kötelesség intő szava s ő is szívvel-lélekkel csatlakozott a fölkeléshez. Mire a nemesség őt választotta vezérévé.³⁾

Az összeesküvést eleinte természetesen titokban tartották, de ez idő alatt is nagy tevékenységet fejtettek ki a végből, hogy

¹⁾ *Alárdi* Ferencz levele a biztosokhoz. Tordai tábor 1600 szept. 6. ... Illustrissimæ Dominationes Vestræ *«provinciam integram uni homini semper resistere ac nocere posse» responderunt.* (Hurmuzaki IV. 1. 124.)

²⁾ Bethlen Farkas IV. k. 539.

³⁾ Szamosközy azt írja (IV. k. 124. l.), hogy «Csákyt az katonák és nemesség megtartóztatják ... és ugyancsak fenyítéssel arra veszik, hogy egyetértsen velök Mihály ellen és így generálissá tesszik mind az egész táborban Tordánál». — De Szamosközy nem a legjobban lehetett a részletek és benső motívumok felől informálva, mert ő azt hiszi, hogy Csákyt Mihály vajda követségbe küldte Tordára (pedig a nemesség táborba hívásával bírta meg) s hogy akkor nyerték a magok pártjára.

Mihály vajda magyar csapatait, majd a székelyeket, zászokat, végül a kozákokat magukhoz édesgessék s Bástát is segítségül nyerjék meg a császári hadak egy részével.

S midőn mindezek megnyerése s csatlakozása felől biztató reménységben ringathatták magukat, akkor tűzték ki nyíltan a fölkelés zászlaját.

Ez a fordulat szeptember 2-án állott be. Csáky István szeptember 1-én még Mihály vajda «urunk ő nagysága» parancsolatjára hivatkozva inti szorgalmatos vigyázásra a beszterczeieket,¹⁾ szeptember 2-án a nemesség élén álló hat főnemes (mintegy forradalmi bizottmány) már nyílt proclamatiot intéz többek között a beszterczeiekhez is, csatlakozásra híván föl őket Mihály vajda ellen.

Elősorolják ebben az okokat, a mi őket a fölkelésre indítja. Elmondják, hogy Mihály vajda régi szabadságukban és törvényeikben miképen rontotta meg az országot, hogy milyen szokatlan adókkal és terhekkal fogyatta el egész országul a népet s «a mi ezeknél nagyobb, hogy *minemü iszonyú és rettenetes végzése volt, hogy az egész nemességet mind levágattassa*, azonképpen az magyar fizetett szolgálait s a városokbeli főnépeket is.»

Midőn ezért elhatározták, hogy a vajda ellen föltámadnak: a zászokat is csatlakozásra hívják föl, s ugyanakkor már azt is kinyilatkoztatták, hogy a vajda magyar huszárai jönnek, a székelyek egy része is, főkép az aranyos-székiek s a kassai generális is segélyökre siet.²⁾

Mihály vajda az alatt *Szász-Sebesnél* vonta össze hadait, oda rendelvén összes zsoldosait s a székelyeket, azon ürügy alatt, hogy Temesvár felé a törökre akar ütni. Azután rendeletet küldött a nemesek tordai táborába, fővesztés terhe alatt parancsolván, hogy három nap alatt Gyula-Fejérvárra menjenek.

A nemesek, hogy az összeesküvést palástolják, mentséget kerestek s azt üzenték vissza követük *Bánffy Gábor* által, hogy Torda inkább központi hely a gyülekező megyei hadaknak s ott nagyon jó legelő van lovaik számára, míg Fejérvár vidéke el van pusztítva; engedje meg tehát, hogy ott táborozzanak.

¹⁾ Csáky rendelete szept. 1-én.

²⁾ A tordai táborban lévő nemesek Beszterczének 1600 szept. 2-án.

A vajda úgy tett, mintha belenyugodnék. Engedékenységet színlelve lépre akarta csalni őket, hogy kifőzött tervét — a nemesek megöletését — végrehajthassa. Az alatt az ürügy alatt, hogy fontos közügyekben óhajt velök tanácskozni, azt rendelte, hogy minden főúr és nemes egy-egy szolgálával siessen hozzá. A ravasz Mihály bán tanácsa volt ez (maga megvallotta később, midőn ő esett a másnak ásott verembe¹⁾ s a többi bojárok is helyeselték, azzal érvelvén, hogy ha a vajda a magyar nemeseket meg nem öleti, ők vesznek el általuk. Egyedül a magyarbarát Bulcseszti *Kulcsár* Radul volt ellene, s ő azt tanácsolta, hogy a vajda inkább szeretetet igyekezzék ebreszteni az erdélyiekben, mint félelmet, mert a rettegetés nem jó politika.²⁾

A nemesség átlátván a vajda szándékán, ennek a rendeletnek sem engedelmeskedett, tisztességes ürügyekkel mentegedtődzvén.³⁾

A vajda látván a nemesség komoly ellenkezését, két befolyásos magyar főurat küldött hozzájuk követségbe, *Kemény* Jánost és *Petki* Istvánt; azzal a megbízatással, hogy tudják ki, mi a szándékuk és megengesztelven őket, bírják rá a csatlakozásra.

Kemény és Petki (ez utóbbi magánboszúból is, mert a vajda régebben őt is meg akarta öletni s csak a tanácsurak könyörgésére kegyelmezett meg neki) épen ellenkezőleg, maguk biztatták a nemességet, hogy föltett szándékuktól el ne álljanak. Maguk is csatlakoztak hozzájuk s nem sokára épen ők mentek követségbe (az előbb küldött *Bogáthy* Miklós után) *Makó* Györgyhez, Mihály barczasági magyar zsoldosai kapitányához, a ki zászlóaljával már Meggyesre érkezett, hogy rábeszéljék, hogy ne Fejérvárra menjenek, mint a hogy a vajda azt kívánta, hanem Tordára, a nemesek táborába.

Követségük nagy horderejű és sikeres volt.

A vajda Barczaságon szállásoló magyar zsoldcsai csatlako-

¹⁾ Szamosközy IV. 123.

²⁾ «Ez Kulcsár Radul a boérok között legfőbb volt és igen nagy úr, hogy Havasföldének majd harmadát ő bírta. Ez magyarul is tudott és barátja volt az magyaroknak. Itt Erdélyben is lakott Báthory István vajda idejében; étekgogója volt.» (Szamosközy 123. lap.)

³⁾ Bethlen F. hist. IV. 224. l.

zása nagy nyereség leendett a nemességre nézve, mert ha számuk nem is volt nagy, de a vajda legvitézebb, régi harczedzett katonái voltak. S megnyerésükre a nemesek annál inkább számítottak, mert a vajda erősen elidegenítette őket magától, egyrészt tetemes, több hónapi zsoldhátralékuk miatt s főkép, mert kapitányuk élete ellen tört, kit az összeesküvésben való részességgel gyanúsított. Makó Györgyöt a vajda már előbb mindenképen Fejérvárra akarta csalni, hogy elfogassa és lefejeztesse, mert kezébe került ennek egy barátjához írt levele, melyben ez a vajdának a nemesség megöletésére célzó tervét elárulta.

Makó tehát már azzal a szándékkal indult meg a Barczaságról, hogy nem a vajdához csatlakozik, hanem Magyarországra megy ki csapatával.

Mihály vajdát nagyon megdöbbenette a hír, hogy legvitézebb katonái («*az ő ereje*», mint a hogy őket nevezgeté) el akarnak pártolni. Követet küldött azért eléjük (*Nemes Jánost*), hogy «aranyhegyek ígéretével is» visszaédesgesse őket, négy havi zsoldhátralékuk kifizetését is ígervén.¹⁾

Ugyanakkor a nemesség tordai táborába is küldött újabb két követet, *Sennyei* Pongráczot és *Stoika* visztiert, udvarmesterét, a ki nemrég tért vissza Pilsenből. Utasításuk az volt, hogy a nemesség előtt czáfolják meg az ő elvesztésökről szállongó híreket; és hogy panaszt emelvén a magyar zsoldosok elpártolási szándékáról, kérjék a nemességet, hogy intsék őket a hűségben maradásra.

Velök küldötte a tordai táborba a barczasági csapatok két követét is (Veres Mártont és Borsai Györgyöt), a kiket ezek négy havi elmaradt zsoldjuk sürgetésére küldöttek a vajdához.

Stoika nagy oratiót tartott a nemesség előtt Tordán, esküdözvén, mily becses a vajda előtt a nemesi vér s mily ártatlanul vádoltatik életökre való leselkedéssel s kéri a vajda magyar katonái megintését s ha Magyarországra kimenni akarnának, erőszakkal való visszatartásukat.

Makó követei kijelentették, hogy többé a vajdának szolgálni nem akarnak.

A vajda követei azt hallván, hogy Makó csapata Kolozsvár

¹⁾ Simigianus id. m. 226. l.

felé megy, ők is Kolozsvárra mentek, hogy visszatérítsék őket. De ott hiába várták őket s néhány nap múlva eredmény nélkül tértek vissza Fejérvárra.¹⁾ Ép oly kevés eredménye volt a Nemes János követségének is Makónál s a magyar zsoldosoknál.

Mihály vajda részéről nem használt semmiféle magas ígéret, sem a szívökhöz beszéltetés. Az «aranyhegyek» ígérete helyett jobban vonzotta őket a nemesség részéről ajándékul ígért két havi zsold s a magyarságukra való hivatkozás, a fölébredt önérzet s az a vágy, hogy magyar ügyért, Erdély fölzsabadításáért küzdjenek s csatlakozzanak vérrokonaikhoz.

Torda felé vették hát útjokat s oda siettek. A mint a tordai táborba érkeztek, határtalan volt az öröm mindkét részről: harsogtak a trombiták, szóltak a tárogatók s meleg kézszorítással üdvözölték egymást a testvér bajnokok.²⁾

Az erdélyiekre nézve kétszeres volt ebből az erkölcsi haszon: a tordai tábor egészen fölviannyozódott s erre a hírre a még otthon levők és habozók is siettek a táborba.

Az erdélyi rendek nagy gondot fordítottak a *székelyek megnyérésére* is — és nem hiába. Egy része e kiváló harczias nemzetnek valóban hozzájok csatlakozott, főkép azok, a kik szomszédságukban voltak, u. m. az *Aranyas- és Maros-székiek*. Ezeknek régi szabadságát 1600 szeptember 11-én ünnepies oklevéllel biztosítják és megerősítik.³⁾

Igy az *Aranyas-székiek* «nagy örömmel, gyorsasággal és serénységgel jüttenek» a tordai táborba a «szegény megnyomorodott haza» fölzsabadítására. Hozzájok csatlakozott a *Maros-székiekkel* Vásárhelyről Tamásfalvi János kapitány is mintegy (400) 1300 lovassal s előmutatta Mihály vajda hozzá intézett levelét a nemeselek megöletésének tervéről.

Küldöttek követet a *belső székelyföldi* «uraik atyjokfiainak» is, előadván nekik is, hogy Mihály vajda «minden mestersége, igyekezeti az volt, hogy az magyar nemzetet, székelységet és

¹⁾ Bethlen Farkas hist. IV. 556.

²⁾ Bethlen Farkas hist. IV. 566. l.

³⁾ A tordai táborban lévő nemeselek főbbjei az Aranyas-széki székelyek részére adott kiváltságlevele 1600 szept. 11-dikéről.

szászságot elfogvatván, ez szép földet, mely minket nevelt és hizlalt, oláhokkal megrakja.» Fölszólítják őket is csatlakozásra, ígervén szabadságukban való megtartásukat — ellenkező esetben házaik fölégetését, feleségeik, gyermekeik szablyára hányatását.¹⁾

De a belső székelyföldiek, főkép a háromszékiek mindennek daczára megmaradtak a vajda hűségében s az ő táborába siettek. Szeptember 11-én mintegy 4000 székely érkezett Bázna vidékére²⁾ s onnan tovább Szász-Sebes felé.

A *szászoknak*, a kik ebben az időben is «circumspectus» politikát folytattak, jó ürügy volt ez arra, hogy daczára a nemesség mellett nyilatkozásuknak, ők se jöhessenek, tűzhelyeiket kellven oltalmazni a székelyek és a Havasföld felől érkező oláh csapatok ellen. Tenyleg volt is kisebbrendű összeütközésük székelyekkel és oláhokkal. Pl. a *brassaiak* szeptember 15-én 4000 oláh, rác és magyar hadat, mely a havasokon át Oláhországból a vajda segítségére jött, a Bodza-szorosnál visszavertek; mígnem a háromszéki székelyek segélyökre sietvén az oláhoknak, a brassaiakat visszavonulásra kényszerítettek, mire aztán ezek az oláh és székely csapatok a Barczaságon át Mihály vajda tábora felé vonultak, a kihez azonban már csak a csata után érkezhettek.³⁾

A szászok közül mindössze csak a *beszterczeiek* nyújtottak sok sürgetésre némi segítséget — katonaságban és fegyverekben.⁴⁾

Így a miriszlai ütközetben vajmi kevés szász vett részt.

A nemesség kísérletet tett a Mihály vajda zsoldjában lévő *kozákok* átpártolására is, a kik mintegy 10—12,000-en voltak. Azok hajlandók is lettek volna átállani, üres kézzel lóháton átszökhetnek volna, de podgyászukat, az összeharácsolt zsákmányt s a Mihály vajdától hűségben tartásukra csak az imént nyert ajándékokat társzekereiken elhagyni csak az alatt a föltétel alatt voltak hajlandók, ha a nemesek mindezekért kárpótolják őket; a mire meg ezek nem vállalkoztak. Így a kozákok átpártolása elmaradt; de a

¹⁾ Az háromszéki székelyeknek íratott articulusok 1600 szept. 10-ről.

²⁾ Brassó tanácsa Nagy-Szebennek Meggyesről 1600 szept. 11-én.

³⁾ A brassaiak a szebenieknek. 1600 szept. 17.

⁴⁾ Az erdélyi rendek rendelete Beszterczének a tordai táborból 1600 szept. 4., 7., 8., 10., 12., 14.

nemesek azzal biztatták magokat, hogy midőn kenyértörésre kerül a dolog, nem fognak ellenük harczolni.

Mihály vajda táborából azért napirenden voltak az átszökések. A vajda *gyalog testőrségéből* is többen átosontak kerülő úton a tordai táborba. A vajda dühében többeket levágatott közlők, a többieket pedig a fejedelmi palota magas kőfal-kerítéssel körített kertjébe záratta el. A kertben nem rég épített fürdőt — Somogyi szerint — kilencz ilyen vitéznek vérével szentelte föl a vad Saturnus tiszteletére.

Lovas testőrsége, a nemesekből álló *besliák*, a vajda kegyetlenkedésétől megborzadva, éjnek idején megszöktek s a tordai táborba jöttek át. Velök ment a kolozsvári származású jeles ifjú *Jacobinus* János is, a vajda kancelláriájának titkára, a kit a Báthoryaktól örökölt.

Az idők jele volt, hogy kevés kivétellel minden magyar sietett elhagyni a süllyedező hajót. Csak a székelyek egy része bízott vakon a vajda szerencsecsillagában.¹⁾

A legnevezetesebb vívmány, a mi az erdélyiek fölkelését diadalra juttatta, Básta a felsőmagyarországi kapitány megnyerése volt.

Básta az erdélyi mozgalmak hírére Kassáról fölkerelkedve, szeptember 5-én már Majténynál táborozott. Onnan inti Kolozsvár városát a császár iránti hűségére.²⁾

A nemesség követeket küldött elibe (*Alárdi* Ferenczet és *Haller* Gábort) szeptember 7-én kelt hitlevellel,³⁾ hogy részökre nyerjék az ő segítségét. Básta, a ki különben is gyűlölte a vajdát s a császárnak vélvén ezzel jó szolgálatot tenni, a császári biztosokkal egyetértőleg⁴⁾ elhatározta, hogy a fölkelők segítségére megy. S átlép-

¹⁾ A fölkelésről figyelmet érdemel: Marosvásárhelyi *Nagy Szabó Ferencz* Memoriáléja; *Enyedi* Pál éneke az erdélyi veszedelmekről (kiadva Erd. Tört. Adatok, szerk. gr. Mikó I. 1. k.); *Mikó* F. Historiája (Akadém. kiad. II. o. 7. k.); *Kulcsár* István Krónikája 98. l.; *Miles* Siebenbürgischer Würg Engel oder Kronik ü. d. XV. Jahrh.

²⁾ Básta Kolozsvárnak.

³⁾ *Hurmuzaki* IV. 1. 125. l. *Bethlen* F. id. m. 549. l.

⁴⁾ Ungnád erről szept. 7-éről a Tasnád melletti szántai táborból értesíti Kolozsvárt, melynek követei hódolattal járultak eléjük.

vén az erdélyi határt, hatezer emberével sietett előre; nagy örömrivalgások között vonult be szeptember 13-án Kolozsvárra s ott egy napi pihenőt tartván, 14-én Tordára, a hol neki Csáky a vezérseget tüstént átadta.

Básta ekkor még abban a hitben ringatta magát, hogy Mihály vajda Erdélyből szép szerivel kitakarodik s ő abban az esetben Temesvár ostromára vezeti az egyesült szép sereget.¹⁾

Az erdélyi rendek most már a győzelem biztos reményével kecsgették magokat. Seregök a Básta 6000 emberével 18,000 főre szaporodott. Az erdélyi nemesség színejava táborukban volt, mindössze Sennyei Pongrácz, Bodoni István, Barcsay András és Békés István volt még a főbbek közül a vajda táborában; ezek is inkább kényszerűségből, szigorú őrizet alatt, míg a fogságban tartott Kornis Farkasról és Palatits Györgyről azt sem tudták Tordán, hogy élnek-e még, vagy már megölettek.²⁾

A főbb várak is kezökben voltak már, *Gyalu, Görgény és Vécs, Szamos-Újvár s Kővár* átadása felől Léka Agával alkudoztak, gazdag jutalmat ígérgetvén átadásukért. Kővárat szeptember 13-án vette kezéhez Székely Mihály, Szamos-Újvárt pedig Kornis Gáspár fia zárta körül, hogy Léka Aga (a ki a csata eldőltségig meghódolni nem akart) ki ne jöhessen belőle.³⁾

Mihály vajdának ez alatt egymást érték követői a tordai táborban, most már kérésre és esdeklésre fogván a dolgot a fenyegetődzések helyett.

Így küldötte újabban követségbe hozzájuk *Vásárhelyi* Gergely jezsuita atyát és *Ungrvári* János fejevári ref. lelkészt, a kik által minden sérelmük orvoslását ígérte, csak jöjjenek hozzá, hogy aztán egyesült erővel a török ellen menjenek. De a rendek meg sem hallgatták s letartóztatták őket.

Midőn pedig Básta megérkezéséről értesült, egyik főbojárját

¹⁾ Básta Mátyás főhígnak, Torda szept. 14. (bécs. titk. levélt. Varia Turcica.)

²⁾ Ungnád jelentése a császárnak Kolozsvárról 1600 szept. 14. (*Hurmuzaki* IV. 1. 134.)

³⁾ «Az erdélyországi urak» stb. Léka Agának Torda 1600 szeptember 10. és 13. — Makó György kapitány s Mihály vajda többi régebbi magyar tisztjei Lékának szept. 11.

András posztelnikot és a kolozsvári származású *Trauzner* Lukácsot küldte követségbe, egyrészt *Bástához*, hogy a császártól nem lévén ellene megbízatása, hagyja őt békében, emlékezzék meg a császárnak tett nagy szolgálatairól, a mikért nem illő dolog neki gonosszal fizetni; másrészt a *rendekhez* emlékeztetendő őket arra, hogy Erdély elfoglalása után megkímélte őket s életüket, melylyel szabadon rendelkezhetett volna; végül a tőle elpártolt *magyar katonákhoz*, hogy eszökbe juttassa sok jótéteményeit, hogy úgy tartotta őket, mint fiait, nem mint szolgáit, ígervén, hogy ha visszatérnek hűségere, régi kegyeivel halmozandja el ismét őket.

De a *rendek* nem engedték meg, hogy a követek a vajda üzeneteit nyilvánosan előadják.¹⁾

Mihály vajda azonban a béke-kísérletek mellett nem hanyagolta el a hadra-készülést sem. Nem várta tétlenül a veszélyt. Hadait mindenünnen összevonta. A török felöli végvárakból, Jenő, Lippa, Lugos és Karánsebes váraiból az őrséget magához rendelte *Barcsai* András vezerelete alatt. A hozzá hű székelyeket táborába gyűjté. Fiához Havasföldre gyors futárokat küldözött. Segélyadásért kereste meg Ibrahim temesvári basát is. Az erdélyi oláhságot is fegyverre szólította, a mi azoknak nem igen volt inyökre, jobb szerették a kész prédát — harcolni érte nem volt oly kedves mulatság. «Fogarasz tartományból minden háztól egy embert kívánt, a mihez azonban a községnek semmi kedve nem volt, mint az uraimnak a sós káposztához.»²⁾ Adókat sietett behajtani, újabb kölcsönöket szedett föl, (Nagy-Szebenből 28,000 frtot kért kölcsön) — hadi szerekkel látta el magát, főkép Nagy-Szebenből — szóval minden lehetőet megtett, minden követ megmozdított s erősen bizott, hogy «az árulókat megveri az Isten, mert valaki *ura fejedelmére* támadott valaha, mindenkoron szégyent vallott az.»³⁾

* * *

¹⁾ Bethlen Farkas id. m. IV. 571. l.

²⁾ Névtelen jelentés, a tordai határozatok mellett N.-Szebenben a városi lvtban «die 9. szept. estwe 1600.» kelettel.

³⁾ *Mihály v. levele Nagy-Szeben tanácsának 1600 szeptember 13-ról.* (A nagyszebeni lt. 1484. sz.)

A megpróbáltatások eme nehéz napjaiban *a vajdának egyik érdekes jellemvonása* tűnik szemünk elé: *babonasága*. Már előbb jóslatolott magának öreg anyjával, hogy állandó lesz-e uralma Erdélyben? De a jóslat balúl ütött ki. Majd magyar és oláh paraszt gyerekeket állít ki egymás ellen, egyenlő számmal s összeverekedtetí őket; abból akarván jósolni, hogy győzni fog-e? De a magyar suhanczok ügyesebben forgatták a botot s megverték az oláhokat.¹⁾ A tábor kimozdítása előtt való éjjel álmában borzasztó vihart látott, a mely Fejérvár felé húzódott s egy villám épen őt találta. — Riadva ugrik föl ágyából, rögtön ki akar futni Oláhországba, összeszaladt tanácsosai alig tudják megtartóztatni.²⁾

A vajda kedélyállapotát semmi sem jellemezheti jobban, mint Ungnádnak egy szeptember 14-én Kolozsvárott kelt jelentése:

A vajda — mondja a jelentés — *a sokféle hír miatt egészen magán kívül van, ki van kelve színéből, nagyon ingerült s annyira zavarban van, hogy azt sem tudja, mit tegyen; egyszer sír, másszor káromkodik.*³⁾

Szinte képzeljük magunk előtt a szilaj szenvedélyek emberét, a mint a düh és kétségbeesés marczangolja. Megérte fő-fő vágyainak teljesülését — ravasz furfangja és kardja urává tette három

¹⁾ Bethlen F. 520.

²⁾ *Szamosközy*: id. m. IV. k. 123. l. Mikor Mihály vajda Fejérvárról kimenne az tordai had ellen, éczaka, mikor alunnék, nagy hirtelen látja álmában, hogy Torda felől nagy fekete felleg támad és Fejérvár felett megállván, az vajdát nagy dörgéssel agyonüti. Így nagy hirtelen felugorván álmából és úgy mint esze nélkül felriadván, gyertyát hozat, behívatja *Senyneyi* Pongráczot, *Bodoni* Istvánt és az boérokban; azok biztatják, hogy ne higgyen álmának. Oly igen megrettent volt ezen, mert *igen superstitiosa az a natio*, hogy másnap mindjárt el akart futni Havasalföldébe, így ítélvén az álomból, hogy nem jól lesz dolga. De az boérok nagy könyörgéssel tartóztatták meg, hogy mind ott vesznek, ha elmegyen etc. Es így nagy kétségesen maradt meg, és ez álomlátás után másnap indult ki Fejérvárról az nemesség ellen.

³⁾ *Ungnád a királynak, Kolozsvár, szept. 14. 1600.* «Er soll vor zorn und ungedult aller entfart und furiosissimus jetzt, und also confundirt sein, dass er auf täglich einkummende wiederwertige zeitungen und obfall nicht wäs, wo u. wie er daran ist, *ein weill waine er, ein weill fulminir er*» stb. (Bécsi titk. lt. *Hurmuzaki* IV. 1. 133. l.)

országának s most, midőn a szerencse oly magasra emelte, egyszerre föltűnni látja maga előtt a tátongó mélységet, mely őt elnyelni készül. Görcsösen ragaszkodik, mint a vízbefúló, minden szalmaszálhoz. Ha a jövőre gondol: elfogja a kétség; ha ellenségeire: megszállja a düh — s haragja és izgatottsága könyekbe és szitkozódásba fül.

* * *

Básta szeptember 15-én szemlét tartott a Keresztes mezején fölállított egyesült hadsereg fölött, a mely 12,000 gyalog s 6000 lovas vitézből állott, s négy nagyobb ágyúval s 8 taraczkkal rendelkezett.

A vajda serege ellenben 20,000 gyalogból és 12,000 lovasból állott, 27—32 ágyúval. Legjelesebb katonák voltak közöttük a régi szabadságuk visszaállításáért hálás szekelyek («gente di buon nome»). A többiek kozákok, oláhok és ráczok («gente da rapina») sokkal silányabb harcosok voltak, a kiknek inkább a rabláson járt az eszük.¹⁾

A fölkelők seregének lelkesültsége, magasabb katonai szelleme s jobb fölszerelése kipótolta a számbeli nagy különbséget.

A tordai tábor szeptember 16-án fölkerekedett s *Maros-Újvár* alá szállott, s ott a Maros partján tábort ütött Mihály vajda is megindult Fejérvárról s Tövisen át (melyet pár nappal ezelőtt fölégettett s lakóit kardélre hányatta²⁾ *Enyed* felé vonult s azon innen a *Tinódi rét*-en állapodott meg.

Szeptember 17-én Básta azzal a szándékkal indult tovább, hogy épen a Tinódi réten üti föl a következő tábort; de a kémszemlére kiküldött huszárok csakbamar meghozták a hírt, hogy ott már a vajda táboroz. Básta tehát az *Enyedtől* egy mérföldnyire fekvő *Miriszlónál* állapodott meg, melyet megszállott és seregét előtte (délre) csatarendbe állította.

¹⁾ *Tarducci* Achilles «Delle Machine, Ordinanze stb. . . . In Venetia 1601» cz. m. «La Giornata di Giorgio Basta contra Michele vaivoda di Vallachia li 18. Settembre 1600». (Bp. egyet. kvtár. Ec. 48. sz. a.)

²⁾ Der Waida häb zu *Tuisch* ein meill von Weisenburg, man, weib und khindt niederhauen lassen.» Ungnád szept. 14. jelentésében. (*Hurmu-zaki* IV. l. 134.)

Mihály vajda is előbb vonúlt valamivel s a táborhelyével szomszédos *Holtmaros* nevű mezőn állította föl seregét.

Szemben állott tehát a két sereg egymással a szűk Maros-völgyén. Kelet felé a Maros medre, nyugatra hegyek és dombok lánczolata, a kettő között mintegy 1500 lépésnyi sík lapály. A Maroson túl a *gombási halmok* nyulakodnak előre a folyóig, melyeket a vajda 300 lovassal tüstént megszállatott, nehogy az erdélyiek azok megett megkerüljék vagy hátba fogják seregét s hogy lovasai onnan figyelemmel kísérik az erdélyi sereg fölállítását és mozdulatait.

A Marostól jobbra végig húzódó hegyek közül egy bővízű, jókora patak ömlik a folyóba. Ennek a pataknak természetes védvonala mögött a völgy-szorosban állította föl a vajda seregét és ágyúit, úgy hogy ott megtámadni, vagy onnan őt kimozdítani bajosan lehetett. A Miriszlóról Enyed felé vezető országútat az úgynevezett *Békes-hídja* kötötte össze a patak fölött.

Midőn ezzel szemben Básta Miriszló falu végén a hegyektől a Marosig homorú körív alakjában seregét csatarendbe állította, a tűzérség és ágyúk védelmére hirtelen földsánczokat hányatott. A hadrend jobb szárnyán a dombsor alatt állottak a magyarországi *magyar csapatok*, a falu végén álló templomra támaszkodva. Középen az *erdélyi* hadak; balszárnyon a Marosig terjeszkedve a *német csapatok* s az összes *ágyúk*, jól elsánczolva, a bresciai *Cavrioli* Tamás gróf tábornok vezérlete alatt.¹⁾ (A falu akkor nem a hegy mögött, hanem azon innen a Maros mellett állott.)

A csatározást szeptember 17-én d. u. Mihály vajda kezdette meg, egy zászlóalj kozákokat küldvén át a patakon az erdélyiek megtámadására. De ezeket az erdélyi lovasság csakhamar visszaverte. A falut azonban sikernit a kozákoknak fölgyújtani, «hogy a magyarok az üzéstül inkább megszűnjenek; de a felől ugyan eljárának dolgokban».²⁾

Az erdélyiek erre általános rohamot akartak intézni a vajda serege ellen s Csáky István, Mikola János és más főurak által óhajtatásukat Bástával közölték. De Básta azt felelte, hogy nem tanácsos a vajdát emez erős hadállásában megtámadni, mert onnan alig

¹⁾ *Tarducci*: giornata-ja szerint.

²⁾ *Szamosközy* IV. 124.

lehet öt csatára kicsalni a támadók nagy vesztesége nélkül; aztán meg estére járván az idő, már elmúlt az ütközet ideje. «*A vajda igen czigán, azért mi is ravaszok legyünk.*» Ám ha nektek úgy tetszik, hogy még ma megvívjunk vele, én sem vonom ki — úgy mond — magamat belőle; de gondoljátok meg, hogy ha megveretünk, a császárnak, «az én uramnak sok némete vagyon másutt, nem sok kárt vall ez velem való németek veszedelmében; *de nektek csak egy országotok van, azt veszítetek el és mind fejkenként magatokat*». Básta azért azt javasolta, hogy várjanak másnapig: a vajda az éjjel vagy visszavonúl, vagy másnap kijő védsáncza mögül s ő fog támadni.

Básta okos tanácsa meggyőzte az erdélyieket, a kik között a legjelesebb stratéga volt az öreg *Borbély* György, a ki még a Báthory István hadi iskolájában nekedett és a török fölött Lippa, Csanád és Jenő vára körül vívott győzedelmeiről volt híres, de most már lábai és keze elköszvényesedvén, csak kocsin követhette s tanácsával segíthette honfitársait. Ő állapította meg Bástával másnapra a haditervet.

Este felé Mihály vajda *Örmény* Pétert levéllel küldötte Bástához és az erdélyiekhez. Bástától azt kérdezte, hogy mit keres a császár hadaival az összeesküvők között, van-e arra a császártól rendelete? Az erdélyiekkel szemben pedig esküdözött, hogy ő nem lesz oka a keresztyenség romlásának, nem ő gyújtotta ezt a tüzet, hanem néhány nemesnek a vakmerősége. Kéri még most is őket, hogy térjenek vissza hozzá s egyesült erővel üssenek a törökre s ostronolják ki Temesvárt.

A rendek és Básta jól ismerték Mihály megbízhatatlanságát s esküszegéseit s levelére mit sem adtak. A rendek azt felelték, hogy eddigelé nem ismerték az ő szándékát a török ellen, ők sajnálják a keresztyén vér ontását; de mert már késő az idő a hirtelen való válaszra ilyen fontos ügyben, az éjjel meghányják-vetik a dolgot a rendek tanácsában s *reggel majd választ adnak*.

Básta is hasonlóképen válaszolt, hogy *majd reggel megmutatja a császár rendeletét* (a császári zászlóra czélozván¹); és fölszólítja,

¹) Respose 'l Basta, che la mattina seguente gl' harebbe mostrato l'ordine ch' havea, alludendo al stendardo Imperiale, che seco portava. (*Tarducci* id. m. 42. l.)

hogy a tartományt ő felségének engedje át, a mely esetben szabad utat enged neki az Oláhországba való visszatérésre; s meggon-
dolási időt ad neki erre másnap reggel nyolcz óráig.

Mihály vajda olvasván ezt a visszautasító választ, megfúvatta a trombitákat, megverette a dobokat s másnap reggelre az ütköze-
tet kihirdette.

Fölvirradván szeptember 18-ika (hétfői nap), Básta midőn látta, hogy a vajda erős állásából nem készül kimozdúlni, hadi tanácsot tartott az erdélyi vezérekkel s azt proponálta, hogy vonúl-
janak egy darabig visszafelé s így csalják ki a vajdát a patak által védett állásából, «onnat az szorosból» s «mikoron kijű onnat az mezőre, akkor lássunk dologhoz». Básta megígérte, hogy a vissza-
vonulásánál a hátvédet maga fogja képezni gyakorlott hadi népével.

Tetszett a fortélyos hadi terv, a mibe csak a főbb hadnagyokat avatták be. De azért a sereget Miriszló alatt csatarendbe állították, mielőtt a visszavonulást megkezdették volna.

Az *első harczvonal közepére*, melyet a támadás legelőbb érendett, háromszáz puskás gyalogot állítottak a Tokaj és Kálló várában már néhány év óta begyakorlott vitézekből; *jobb szárnyára* 1500 magyar és erdélyi huszárt (könnyű fegyverzetű lovast) *Toldi* István és *Sennyei* Miklós hírneves bajnokok vezérlete alatt; *balszárnyára* az aranyos-széki székelyeket s a kolozsvári és besztlercei hadakat *Túri* Ferenczcel az élükön, a kinek sebhelyei *Báthory* István muszka és *Zsigmond* török hadjárataiban tanúsított vitézségét nyilván hirdették.

A *második harczvonalba* kétezer lovast állított, *Csáky* István az erdélyi hadak fővezérének — *Pethe* László a kassai magyar katonák kapitányának — és *Makó* György a Mihály vajdától átpártolt huszárok kapitányának vezetése alatt.

A *harmadik harczvonal* volt a legnagyobb, a melynek magvát, mintegy 1500 német puskást, *Pecz* Henrik János vezérelte, jobb-szárnyán állott a gazdag *Thökölyi* Sebestyén (a későbbi híres kuruczkirály nagyatyja) és *Bocskay* (*Petki*?) István kétezer huszár élén; «balszárnyán pedig a német gyalogság egy erős csapata (4000 ember¹⁾) melyet *Básta* maga vezényelt száz válogatott vallon testőr-

¹⁾ *Simigianus*: Rerum Hung. Historia-ja szerint, a kinek leírását

sége élén. Tizenkét ágyú támogatta és fedezte itt a német gyalogságot.

Az így csatarendbe fölállított seregtől jobbra 200 aranyoszéki lovas örködött, nehogy az ellenség megkerülje őket; a balszárnyon pedig, a Maros partja felől, a hol az ágyúk is állottak, *Tamásfalvi János* állott 400 marosszéki lovassal, *Perusith Máté* (anyai révén szerb deszpota-ivadék) pedig néhány ezer paraszt katonával az utolsó harcvezetést hátrétt képezte.

Mihály vajda is sietett csatarendbe állítani seregét, bár az ő különféle nemzetiségű serege a szigorú hadi rendet nem szerette megtartani s rendetlenül, tetszés szerint szokott volt támadni, meg visszavonulni.

Az első vonalban 4500 kozákot és kurtyánt állított *Lugasi Ferencz*nek és *Tahi István Enyed fölperzselőjének* a vezetése alatt.

A második vonalban 10.000 (?) székely gyalog állott; élükön *Sennyei Pongrácz*, *Bodoni István* és *Barcsay András* magyar főurak (a kikeről némelyek azt mondták, hogy fogságban tartattak,¹) mások, hogy a kényszernek engedve vettek részt a csatában.

E két vonal között állította föl az ágyúk egy részét.

A harmadik harcvezetést 4000 oláh, rác és székely harcvezetése képezte. Vezetőjük volt *Budai György* és *Petko Odabasa*. Ezekről jobb-oldalvást ismét ágyúk állottak.

A balszárnyon maga *Mihály* vajda vezényelt néhány ezer embert, az ágyúk harmadik sora által támogatva. A vajda különben nem kötötte magát egy helyhez, szokása szerint hol egyik, hol másik csapathoz lovagolt, hogy mindent lásson és maga intézzen.

A tartalékban álló 3000 székelyt, oláh gyalogságot és nagy-

Bethlen Farkas majdnem szó szerint átveszi, csak itt-ott változtatván valamit rajta, pl. itt a 4000 helyett *Bethlen* csak nagy számút említ (IV. k. 582. l.) — *Simigianusban* *Bocskay*, Bethlennél *Petki* István áll. *Bocskay* tényleg bent volt Erdélyben Bástával s csak később küldték haza, mert az erdélyiek nagyon haragudtak rá. A sereg fölállítására (*Miriszló* alatt) a magyar források szerint némileg összevág az olaszszal (*Decse* alatt), azzal a különbséggel, hogy amott három, itt egy harcvezetéről van szó s amott többször magyarok szerepelnek, a hol itt németek.

¹ *Simigianus* szerint. *Bethlen* szerint már «qui tamen a nonnullis coacti ibi fuisse dicuntur» IV. 585.

számú parasztságot *Farkas* György, a magyarországi csatákban jó hírnevet szerzett magyar vitéz vezette, a kit a vajda nemrég fosztott meg Lippa vára kapitányságától.

Leghátulra állította a vajda az elpártolás gyanúja miatt megbízhatatlannak tartott 800 gyalogból álló *magyar testőrséget* (a vörös és kék drabantokat) *Gyarmathy* Máté vezérlete alatt.

A Maroson túl a gombási partokon 300 lovas örködött, védve a sereget a megkerüléstől.

Mihály vajda buzdító beszédet tartott seregéhez és magasztalván vitézségüket, legelőbb is balfelől az országút fölött húzódó dombosor megszállására vezényelt ki néhány (kozák) csapatot. Ezek a hegyoldalra is szállották. Csakis ezekre értheti Szamosközy azt, hogy «az hegyoldalról, mikor menne Decse felé az Basta tábora, nagy kiáltással az kozákok szidogatni kezdék a magyarokat és minden rútsággal illetni. Azután ezek is, mikor szembe állottak volna (később Miriszló és Decse között) lejöttek a hegyoldalról és az többi közibe állottak».

Mert Basta átlátván a vajda szándékát, hogy erős állásából kimozdulni nem akar s apró csatározásokkal arra akarja őket bírni, hogy ott támadják meg őt a Holt-Maros szorosában: hozzá látott megállapított fortélyos haditerve kiviteléhez.¹⁾

A mint így csatarendben állott a két sereg egymással szemben, Basta és Csáky egyszerre csak megfordítják az erdélyi sereget, az ágyúkat a földsánczok mögül kivonják s szép renddel lassan visszavonulni kezdenek Miriszlón *Decse* felé. Miriszlót, menekülést színelve, hátuk mögött folygújtják, «mintha Mihály vajda előtt ugyan el akarnának menni és futni». Mindez előre megállapított hadi terv szerint azért történt, hogy Mihály vajdát üldözésre csalogassák s a nyílt mezőre kaphassák.

A csellogás pompásan sikerült.

¹⁾ Mihály vajda seregfölállítását az egykorú *Simigianus* után adjuk, a melyet *Bethlen* Farkas is átvett, azzal a változtatással azonban, hogy ő a *miriszlai mezőre*, a csata színhelyére teszi át e fölállítást. Arra nézve mi az olasz *Tarducci* egykorú hadászati művét tartjuk alapvető és követendő kútfőnek, annál inkább, mert az egykorú *Szamosközy* följegyzéseiben és *Simigianus* történetében a csata lefolyásáról vajmi kevés olvasható.

Mihály vajda egyszerre csak azt hallja kémeitől, hogy Básta seregével visszavonulóban van.

Hová fut az olasz kutya? — kiált föl erre gúnyos önhittséggel örömeiben — *nem tudja, hogy én mindenütt utolérem!*? S tüstént utána indul seregével, azzal az elbizakodott mondással, hogy *immár Prágáig meg sem állunk.*

Annál jobban soppánkódtak a visszavonuló erdélyiek, még főemberek is, a kik a hadi cselbe nem voltak beavatva. Végünk van — így szóltak — «mi elfutunk a vajda elől im mind országunkat, mind im magunkat ez órában veszjtük el!» De csakhamar megvigasztalódtak, a mint Decse előtt «az hadnagyok megállatják és rendbe állatják a sereget», miután látták, hogy Mihály vajda utánok siet s «Miriszlón általtakarodik minden hadával és az mezőre kiszáll, sok taraczkokkal, álgyúkkal.»¹⁾

Mihály vajdát megdöbentette a váratlan fordulat s azt kérdi Barcsaytól, a ki a vajda után a sereg vezére volt, («úgy mint generalis»): mit gondol, mi szándéka van ezeknek?

— «Mond Barcsay András: ezek bizony megvívna velünk.»

— «Mond az vajda: csináljunk békességet köztünk.»

— «No bizony késő immár — felelte Barcsay — jobb ha mindjárt rád vészed az fegyver derekát.»

Mihály vajda és Barcsay tehát hamarosan hadi rendbe állatják seregüket, mintegy 500 lépésnyire Miriszlón innen a sík mezőn, egy csatasorban hosszan elnyújtva a sereget, a hegy lábától a Marosig.

Mintegy 500 lépésnyire tőlük Decse falu előtt sorakozott Básta és az erdélyiek serege az egész völgyet keresztben elfoglalva.

Básta s az erdélyiek fölállítását rajzban és írásban így írja le az egykorú olasz «giornata»:

Legelől külön állott 300 puskás muskatéros. Földadata az leendett hogy a hegy aljában az országút mellett fölállított ágyúk ellen vonúljon, támogatva a német gyalogságtól.

Az előcsapat mögött a hosszú harcsvonal előtt állott *Básta egy compagnia lovassal* (bizonyára az ő válogatott, testőrségül is szolgáló vallonjaival).

¹⁾ Szamosközy tört. följegyzései IV. k. 125. l.

Mögötte a hosszú *harczvonalon közepén 3000 német gyalog* képezte a sereg magvát. Ettől két oldalt, jobbra és balra elosztva *1500 sziléziai lovas* (Raiteri di Slezia) állott, azzal a föladattal, hogy a szemben álló ellenséges gyalogságra ütve, azt széjjel-szórja.

A két szárnyat jobbról és balról a *magyar és erdélyi lovas- és gyalog csapatok* képezték, azzal a rendeltetéssel, hogy midőn az ellenség az első roham közben megzavartatik, előtörjenek s a győzedelmet eldöntsék. Így a jobb szárnyon a hegyek felé a sziléziai lovasság mellett állott egy kopjás lovas csapat és attól is jobbra két zászlóalj erdélyi gyaloghad; a középtől pedig balra a Maros felé egy erdélyi gyalog zászlóalj és két kopjás lovas csapat.

Mihály vajda is gyorsan csatarendbe szedte seregét. *A hegy lábánál* s az alatta vezető országút két oldalán a nagyobb ágyúkat helyezte el, mögötte és alább a balszárnyon gyalog csapatait. *Középen* ismét egy ágyútelep a kisebb ágyúkból (a tarackkókból), mögötte egy zászlóalj gyalogság s jobbra tőle két zászlóalj kopjás lovas kozák csapat. *A jobb szárny* elején volt a harmadik ágyútelep, háta mögött gyalogság fedezete alatt. Ettől is jobbra a Marosig még három lovascsapat, ketteje kopjákkal, egy nyillal fegyverkezve.

A vajdának 27—32 ágyúja volt, míg az erdélyiek mindössze 12-vel rendelkeztek. Seregének létszáma mintegy 25—32,000-re rúgott (20,000 gyalog és 12,000 lovas), míg az erdélyiek és Básta egyesült serege mindössze 18,000 emberből állott (12,000 gyalog és 6000 lovasból.¹⁾

Mihály vajda tehát látszólag erősen túlsúlyban volt. Úgy, hogy maga Básta is látván Mihály vajda népének sokaságát Miriszlónál, azt mondotta a magyaroknak: *vas a ti fejetek, mert ha én ezt tudtam volna, soha ennyi néppel szembe nem szállottam volna*. — «Csak puskás gyalogja is volt ekkor Mihály vajdának 6000.»²⁾

Mihály vajda erősen bizott is a túlnyomó nagy számban; az erdélyiek ellenben számbeli hátrányukat lelkesedéssel, Básta németjei és vallonjai pedig hadi gyakorlottságukkal pótolták és ellensúlyozták.

¹⁾ Tarducci szerint 32,000, Bethlen szerint 25,000.

²⁾ Szamosközy IV. 126. l.

Az ütközetet Mihály vajda kezdette meg, heves ágyúzással, három ágyútelepéből keresztűzbe fogván az ellenséges csapatokat, mert — mint mondók — «nagy hosszú rendbe állatta volt az vajda az taraczkokat az Marostúl fogva az hegyig». «És miérthogy az Básta serege és magyarok veszteg állottanak, ugyan *nagy kár lött az lövés miatt benne*, mert mind igyenesen és mind harántokon két felől oldalba lőttön lütte az vajda őket». ¹⁾ — Ámde az erdélyiek jól tudván, hogy hazájuk sorsa e harczon dől el, a heves ágyúzást emberül állották. *A mint Mihály vajda lötette az magyarokat* — írja az egykorú Szamosközy — *úgy állottak, mint az kőszikla, hogy csak nézni is szörnyű dolog volt.*» Ekkor esett el mindjárt *Bessenyei István* magyarországi jeles ifjú vitéz.

A csatáról nem maradtak ránk részletesebb tudósítások, ennek híu képét tehát — a mi régi ütközetekről különben is vajmi nehéz dolog — nem adhatjuk. Annyit tudhatunk, hogy Básta csakhamar általános rohamra vezényelte seregét. «Az ország hada (nem várva be a vajda támadását) *Jézus-t kiáltván* reája mennek egyszersmind». ²⁾ A kállai és tokaji vitézek (muskatérosok) neki vágnak az országuú mellett működő ágyútelepnek, a német gyalogság a középhadnak, a sziléziai lovaság a vajda jobb szárnyán álló kozákságnak. Barsay (a vajda «generalis»-a) a balszárnyon álló «székelyekkel jó idején kisüteti a puskákat (elhamarkodásból avagy szándékosan?), úgy, hogy nem ártott semmit az magyar hadnak». — A kézi tusában azonban sokáig emberül megállják helyöket a székelyek, mígnem az újabb heves rohamok által a hegyre szoríttatnak, a hol legtovább ellenálltak még a harc eldölte után is.

Középen is sikerült a roham, mert «a német a derekán általment» a vajda seregének.

A jobb szárnyon a sziléziai és erdélyi lovasok «a Marosnak szorítják a kopjás lengyelt és kozákot». Úgy, hogy «az kozákok, kik azelőtt úgy pökik volt az markokat, semmit nem víván, praecipites (hanyatt-homlok) az Marosba ugrottanak». ³⁾ Sokan a megáradt

¹⁾ *Szamosközy* id. m. 125. 1.

²⁾ *Marosvásárhelyi Nagy Szabó Ferencz Memorialéja* (Mikó F. gr. Erd. Tört. Adatok I. k. 56. 1.)-

³⁾ *Szamosközy* IV. 125. 1.

folyóba veszték, a mit a többiek látván, inkább a szárazon igyekeztek menekülni. Hiába próbálta a vajda megállítani őket, sem a szép szó, sem a kard nem használt.

Legtovább tartották magokat a székelyek, a kik a hegyoldalra tömörültek.

«Állott vala pediglen föl — írja Nagy Szabó Ferencz, a ki-nek atyja Nagy Szabó János szép száz marosvásárhelyi lovassal vitézkedett ott az ország hadában — egy erős hegyre futó székelység, nagy csoport nép, azt mondták, hogy 18 száz volt; a kiket hívtak ugyan alá onnan, hogy adják meg magokat. De ők azt mondták, hogy nem jönnek, mert attól félnek, hogy levágják őket; hanem ha ugyan meg kell halniok, kezeiken (t. i. karddal kezükben) halnak meg inkább.»

«Ezt meghallván a nemesség, Daczó Jánost oda küldék, és megesküszik nékik. De valamint lón az esküvés — ők lássák — azok szegények hitre lejöttek, és az esküvés mellett nem szánván az ártatlanokat, reá rohant a nemesség és körülvévén *mind levágták nagy sívalkodással szegényeket*, annyira, hogy mint egy halom, olyan volt a (holt) test. Azt mondták, hogy a holttest alól vértak folyt ki».

«Így torlá meg a nemesség, hogy Mihály vajda mellé ment volt Szebenhez a székelység (1599-ben). És így ismét jobbágság alá hajtá őket».

Mihály, a mint látta, hogy a csatát elvesztette, letépeté a főzászlót nyeléről — menekvés után látott s meg sem állt Fejérvárig. Ott boszúját a fogságban lévő Kornis Farkason töltötte ki, a kit saját szemei előtt vágatott le.¹⁾ Azután feleségének ezüst készletét s egyéb drágaságait magához véve, tovább száguldott. Előtte s utána roncsolt serege maradványai futottak. — Égetés és gyilkolás jelölte útjokat Fogaras felé.

A miriszlai vérengző csata az erdélyiek soraiból kevés áldozatot követelt, az egykor olasz «giornata» Bástá seregéből mindössze 40 halottat és ugyanannyi sebesültet említ, míg a vajda seregéből e szerint mintegy 10,000-en veszték volna el. Más forrás szerint Bástá és az erdélyiek seregének vesztesége mintegy 4000 halott

¹⁾ *Unghán* 1600 szept. 21. jelentésében.

volt, míg a Mihály seregéből 5000 esett el s 900-at tett csak a lemészárolt székelyek száma. Ágyút 25-ötöt foglaltak a vajdától.

Az üldözés egész nap s még a rákövetkező éjjel is tartott. Egyik epizódja volt ennek a kozákok veszedelme a maros-vásárhelyi had részéről, melyet a város megkésve küldött (mintegy 200 gyalogot Nagy Tamás vezérlete alatt) a fölkelőkhöz. — A miriszlai harcraól másfélszáz kozák futott volt a Mezőség felé, hogy azon át meneküljenek Lengyelországba haza. De szerencsétlenségökre a vásárhelyi hadra találtak és azok mind levágták őket és jó nyereggel tértek haza. Diadalmi jelül néhány kozák fejet is vittek haza kardjokban a székely fővárosba, a hova megérkezvén, «a bíró háza előtt először «Jézust» kiáltának és ott lerakták a kozákfejeket, melyeket az útca végén a sorompók tetejébe rakata a bíró» (Korán Pál.¹⁾)

* * *

Bástáék szept. 19-én hagyták oda a csatatéren fölütött táborukat s Fejérvár alá szálltak egy félmérföldnyire. Másnap, szept. 20-án tartották győzelmi bevonulásukat Fejérvárra, a hol az erdélyi urak és a városi polgárság örömlövésekkel és gratulációkkal fogadták őket. A várban egészen épen találtak a Mihály vajda lakosztályát gazdag szőnyegeivel s fölszerelésével, melyet Básta a császár számára inventariumba íratott.

Ők sem sokáig mulattak ott, mert az erdélyiek erősen sürgették a vajda üldözését és Fogaras elfoglalását, a hol a vajda Erdélyben gyűjtött kincsét és családját tartotta. Csáky mindjárt el is küldött 400 huszárt üldözésére Szeben s Fogaras felé s ők magok szept. 21-én indultak tovább az ellenség nyomában.²⁾

Mihály vajda csakugyan Fogarasban állapodott meg. Ott voltak fölhalmozva összeharácsolt kincsei, ott volt neje s leánya.

¹⁾ *Marosvásárhelyi Nagy Szabó Ferenc* Memoriáléja id. h. 57. l.

²⁾ *Ungnád* jelentése szept. 21. «im feldlager 2 meill von Weissenburg gegen der Hermanstett zu.» Ld. *Hurmuzaki* IV. 1. 136. — *Ungnád* 1600 szept. 15. jelentése szerint Kolozsvárról (*Hurmuzaki* IV. 1. 134. lap. — *Simigianus* azt mondja, hogy mindkét részről együtt 6500 esett el. — *Mikó Ferenc* Historiája 245. l. (Akad. kiadv. II. o. 7. k.) 11.000 halottat említ.

Ott a mennyire lehetett, szétszórt seregét összeszedte, mely az Oláhországból, Moldovából s Székelyföldről jövő csapatokkal mintegy tizenhat ezerre szaporodott. Ő maga ugyanis mintegy 3000 embert szedett össze a miriszlai harc után s azzal érkezett meg Fogarasba. — Ott csatlakozott hozzá a híres szabadhadjú kapitány, *Bába Novák* 4000 gyaloggal, kiket Moldvából vezetett a vajda segítségével. *Száva Armás*, egy előkelő bojár ezer lovast hozott Moldvából. *Deli Marko* 2000 rácz lovassal csatlakozott. *Kulcsár Radul* is hozott segítséget Havasalföldéből, de csapatát a szebeniek széjjelverték, úgy hogy csak egy része futhatott a vajda mellé. Ezekén kívül mintegy 3000 székely is táborozott Fogaras vidékén, a kik a csatából elkéstek. Úgy hogy Mihály vajda ezekből ismét egy tekintélyes sereg fölött rendelkezett, a melylyel még szerencsét próbálhatott volna.¹⁾

A segédcapatok különben nem könnyen juthattak be Erdélybe. Mert az erdélyiek, különösen a határszeli szászok siettek a szorosokat eltorlaszolni és védeni. A nép annyira el volt keseredve, hogy nem akarta, hogy a vajdának egy porcikája is kimeneküljön Erdélyből.

A szászok már a csata előtt elállták az útakat s a menekülőket üldözőbe vették. Nagy-Szebennél (szept. 12—14.) mintegy 18 szekeret tartóztattak föl s a rajtok menekülő bojár családok tagjait (bojarn weiber und khinder) fölkoncizolták. A Vöröstoronyi-szorosnál a szebeniek álltak őrt. A Törösvári-szorosban rosnyaiak és brassaiak tartóztatták föl a benyomuló oláhokat. Még erősebb harcot vívtak a brassaiak a Bodza-szorosban. Egy ideig sikeresen védték sáncaikból a szorost, megszalasztották az oláhokat, zászlókat és két ágyút foglaltak, de később a Moldovából is elősiető túlerő s főkép az oláhok segítségére siető székelyek elől városukba kellett zárkózniok. Az oláhok dühe Brassó erős falain megtörött, boszújokat a barczasági falvakon töltötték, melyeket egymásután fölperzselték s védtelen lakosaikat pokoli kedvteléssel öldökölték, míg az erdélyi üldöző hadsereg sarkukba nem jutott.²⁾

¹⁾ *Ungnád* szept. 20-iki jelentésében, a Csáky István üldöző huszárjai által hozott hírek szerint. (Ld. *Hurmuzaki* IV. 1.)

²⁾ *Trausch Jos.* Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum. 990—1630. 160. l. — *Krauss Gy.* Tractatus rer. Transylvanicarum (kiadta gr. Kemény

Bástáék szept. 21-én mindössze 2 mfnyi útat tettek s Szász-sebesnél állapotok meg s ütötték föl táborukat. Itt vettek a hírt, hogy a lengyel kancellár Jeremiással és Báthory Zsigmonddal bevonúlt Moldovába. E hír kissé gondolkozóba ejtette a generalist és a biztosokat s e miatt nagyon megfontolva haladtak előre. Úgy hogy Nagy-Szeben alá csak szept. 24-én érkeznek s ott maradnak — Mihály vajda alkudozásai által is föltartóztatva — egész október elsejéig. Azt hitték, hogy még egyszer meg kell ütközniök Mihály vajdával. De a vajda helyzete a lengyelek előnyomulása által sokkal válságosabbá vált, mintsem arra gondolhatott volna.

A lengyelek előnyomulása által valóban érdekes bonyodalom keletkezett, a mely hogy hová fog fejlődni, egyik fél sem tudhatta előre. A mint az erdélyiek Szeben felé közeledtek, a vajda már oda hagyta Fogarast s Brassó felé szállott. De egyszer csak jön a hír szept. 26-án, hogy Székely Mózes és Potocki Jakab lengyel katonasággal bent vannak Erdélyben, Besztercze vidékén, a hír szerint 12,000 emberrel (később csak 3000-et mondanak szemtanúk.¹⁾ Székely Mózes követet is küldött onnan Csákyhoz, izenvén, hogy nincsenek ellenséges szándékkal Erdély iránt, csak is Mihály vajda ellen küldötte őket a kancellár.²⁾

Ez az üzenet némileg megnyugtatta az erdélyieket, kiknek nagy része, főkép a köznemesség különben is óhajtotta volna Zsigmond behozatalát; de annál kevésbé nyugtatta meg a császáriakat. Ezek annál nagyobb kétségben voltak, mert nem ismerték sem a vajda, sem a lengyelek szándékát. Zsigmond ugyanis levelet küldött be a rendekhez és városokhoz, a mi nagy szeget ütött Bástá fejébe; nem kevésbé Székely Mózes azon üzenete, hogy Csákyval szeretne összejönni, nem azért, hogy Báthory Zsigmond felől beszéljen — az ő sorsáról már gondoskodva van — hanem egyéb dolog felől. Ebből lehet következtetni — jelenti Ungnád a császár-

J. Deutsche Fundgruben d. G. Sieb. 164. 1.) *Weyss* Mih. *Liber Annalium* (kiad. Trauschenfels: D. Fundgruben. Neue Folge 137. 1.) *Nössner* S. *Res actae in H. et Trans.* (U. o. 62. 1.) *Album Oltardinum.* (U. o. 34. 1.) *Bánfi* P. naplója. (U. o. 247. 1.)

¹⁾ A biztosok jelentései szept. 27. 30. N.-Szebenből. (Bécsi titk. lt.)

²⁾ *Heidenstein* id. m. 359. 1.

nak szept. 27-én — hogy a lengyel király és kancellár Erdélyt a lengyel koronához akarná csatolni s Zsigmondot másképp elégiteni ki Lengyelországban; remélhető azonban — teszi hozzá mintegy vigasztalásul — hogy mivel nem ők űzik ki, mint a hogy akarták, Mihály vajdát Erdélyből, most más czélt tűznek magok elé.¹⁾

Az Erdélybe jött lengyel hadak vezére Potocki Jakab Besztercze vidékén (Nyirmezei táborukban) kelt szept. 21-iki levele még inkább nyugtalanította őket. Mert Potocki azt írta Csákyknak, hogy a lengyel kancellár Mihály vajdát, bárhol találja, megtámadni szándékozik, Erdélyben is fölkereste volna, de midőn hallotta, hogy fölkeltek ellene, őket indította segítségül az erdélyiekhez a vajda ellen: kéri azért, hogy rendelkezzenek velők, mitevők legyenek?²⁾ Ungnád ez alatt is valami lengyel fondorlatot vél rejleni.

Még Szebennél veszik a hírt, hogy a lengyel kancellár már a moldovai havasok alá érkezett, Tatrosba, az Ojtozi-szoros bejáratához. «Ha Jeremiás és a kancellár (jegyzi meg Ungnád szept. 30-án) Erdélybe üt és Mihály vajda addig el nem vonúl a Barczaságból, úgy még előbb megtámadtatik a lengyelek, mint mi általunk.»³⁾

A császáriak azon töprenkednek szebeni táborukban, hogy ilyen viszonyok között mi volna teendő; azt hiszik, hogy mindkét sereggel, az oláhval és lengyellel is meg kell mérközniök; hogy a három közül mindenik félnek két-két ellenséges sereggel lesz dolga. S ennek sorsa hamar el fog dőlni, mert csak 1—2 napi járó földnyire vannak egymástól: a lengyelek az Ojtozi-szoros bejáratánál Mihály vajda a Bodza-szorosnál, Székely Mózes a lengyelekkel Besztercze vidékén, ők Fogaras felé előnyomulóban.

E ritka complicált helyzetben egy csapatással két legyet szeretnének ütni. Ravaszúsággal akarnak élni. Oda megy ki véleményük: *meg kell várni, míg a lengyel és oláh összetűz; a melyik legyőzetik,*

¹⁾ Ungnád jelentése Szebenből 1600 szept. 27-éről. (*Oklevéltár. Kivonatok.*)

²⁾ «*Pothocky Jakab de Pothok*» Csáky Istvánnak «Datum ex castris ad Nyirmező positis a. d. 1600. 22. sept.» (Bécsi titk. lt. Hung. Ld. *Oklevéltár.*)

³⁾ Ungnád, szept. 30. jelentésében.

azzal be lesz fejezve a számadás; *a győztesre pedig azután kell hirtelen rátámadni s kiűzni Erdélyből*, legyen az akár a lengyel, akár az oláh. Ez ügyesen lehetett kigondolva; de ha a kivitelre került volna a sor, esetleg a győztes lengyel sereg ellen: nyilván hajótörést szenvedett volna az már magán az erdélyi köznemesség Zsigmondhoz s az ő ügye képviselőül tekintett lengyelekhez szításán.

De a dologok másként alakultak. A keserűség poharát egyedül Mihály vajdának kellett fenekéig ürítenie.

A vajda szorongatott helyzetében nem gondolt többé ellenállásra, mikor utolsó menedéke, Havasalföld fölött is két oldalról tornyosult a vész. *A lengyel a határon, a török az ország belsejében Bukarestben volt*, a lakosság a hegyek alá menekült, katonái hűsége is ingadozott. Híres szabadcsapatának kapitánya, Bába Novák (okt. 1.) följánlotta szolgálatát az erdélyieknek, csak azt kívánta, hogy küldjenek hitlevelet, hogy bántódás nélkül átállhat. Ungnád örömben tör ki a hírre: *mily nagyszerű volna, ha saját emberei adnák kezükbe a vajdát!*¹⁾

Úgy hogy ebben bízva Csákyék «az országgal egyetemben szeretettel» veszik Bába Novák ajánlatát s «egy falut» ígérnek neki s fejenként megelégedésükre szolgáló ellátást, csak hogy «jöttést jöjjön közinkben». Leghőbb vágyuk pedig az volna, hogy «ha lehetséges *ő magát az vajdát is vagy elevenen, vagy akármiképpen hozza közinkben*; valaki kezünkbe hozza, tisztességes és elegendő jószággal, ötszáz ház jobbágygyal megajándékozunk.»²⁾

Ilyen viszonyok között Mihály vajda menedéket egyedül abban látott, hogy ha hirtelen kibékül a császáriakkal így még segílyt is remelt tőlük a lengyel ellen.³⁾

Már szept. 23-án írt levelet üldözőinek fogarasi táborából s Szelestei Jánost két bojárral követségbe küldé a Szebennél álló erdélyi táborba, kérvén Bástát és az erdélyi rendeket, hogy ne társítsák el erővel ő felsége szolgálatától, *hűsége zálogául kezükbe*

¹⁾ Okt. 1. jelentése. (Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

²⁾ Csáky István Bába Nováknak az Olt melletti táborból 1600 okt. 1-én, (*Hurmuzaki* IV. 1. 148.)

³⁾ *Ungnád* jelentése Brassóból 1600. okt. 6. (U. o.)

adja anyját, feleségét, fiát, Petraskó vajdát, leányát Florikát és kincseit.

Básta és az erdélyi tanácsurak (Csáky István, Sennyei Pongrácz — a ki Miriszlónál még a vajda táborában volt — Bornemissza Boldizsár, Alárdi Ferencz és Toldi István) külön levélben válaszolnak, hogy a békekötésre ráállanak, ha a följánlott kezeseket szept. 30-ára Szebenbe küldi; biztosítják, hogy semmi bántódásuk nem lesz. De azt kívánják, hogy a vajda «Erdélyből minden közit kivévén, valahova császár ú felsége vagy az ú felsége generalisa parancsolja, hadával oda menjen és az keresztyénségnek s ő felségének szolgáljon.» Ebben az esetben ők is pártfogolni fogják a császárnál, hogy «mind pénzzel és néppel az pogán ellen való hadakozásban segítse — és *oda föl*, avagy egyéb helyen való jószággal is meglátogassa.»¹⁾

A béke felől tehát tárgyalni kezdenek. De ígéreteinek még most sem hisznek, kalandor politikája újabb fogásának tartják, a minek *csak az a célja, hogy egy kissé levegőhöz jusson*. Majd attól tartottak, hogy a temesvári pasával van egyetértése, majd hogy Zsigmondnak följánlja kardját és seregét, csak hogy rajtok bosszút állhasson.

Szept. végén már egész komolyan folyt a béketárgyalás. 30-án Mihály vajda Bástához szóló levéllel küldi a Szebenen túl *Porumbáknál* a fogarasi havasok aljában fekvő táborba követét *Kulcsár Radult* és *Száva* Armást kívánalmaival. Főbb pontok, hogy a székelyek szabadsága meghagyassék s ő Fogaras, Vécs és Görgény várakat nyerje. De a föltételről a táborban hallani sem akartak, eltalálván az alatta lappangó utógondolatot, hogy e várak és a székelység által bírni akarja Erdély egyharmadát s így Brassót is, a mely most győzelmesen daczolt ellene.²⁾ Ők egész más föltételeket szabtak a vajda elibe, hogy Erdélyből távozzék s hűsége jeléül küldje családját és kincseit Erdélybe.

¹⁾ Básta latin levele Mihály vajdának szept. 25-én N.-Szebenből. — Ugyanakkor az erdélyi tanácsurak magyar levele Mihály vajdának. — Ungnád szept. 27. jelentése. (Ld. 1. *Hurmuzaki*. IV. 1. 140—142.)

²⁾ *Ungnád* szept. 30-iki jelentése.

Mihály vajda tábora okt. elején már Brassón túl *Szent-Péter-nél* (Petersberg) és *Prázsmár* mellett feküdt. Az erdélyiek okt. 4-én *Vledényen* táboroztak s onnan sürgetik a vajdát kívánságaik teljesítésére, biztosítván őt, hogy «ha azokat a conditiokat, melyeket Nagyságodnak proponáltunk, minden czikkelyében fogatkozás nélkül megtartja és beteljesíti, mi is hitünkre fogadjuk, hogy mindenekben azokat megtartjuk és beteljesítjük.¹⁾

Okt. 5-én az erdélyiek *Vidombákra* tették át táborukat, úgy hogy mind Brassóhoz, mind a Mihály vajda táborához csak egy félmérföldnyire voltak.

Básta és az erdélyiek a béketárgyalások folytatása végett a vidombáki táborból okt. 5-én Mihály vajda táborába küldték *Theökeöly* Sebestyént, néhány erdélyi úrral.

Mihály vajda meg volt törve, a föltételek fölött még alkudozott; de a császár- királynak hűségére készségesen letette az esküt bojárjaival együtt.²⁾

Az erdélyiek okt. 6-án ugyancsak vidombáki táborukból újra felsorolják Mihálynak föltételeiket, hogy tüstént menjen ki az országból, az Ojtozi-szorosba küldjön a lengyelek ellen 2000 pus-kást; a székely hadat mindenestül bocsássa vissza; feleségét és minden kincsét hat nap alatt küldje közükbe; a mi pedig a lengyelek ellen kívánt segítséget illeti, arra nézve találja meg ő fölségét a királyt, mert ők is onnan függenek, «az alatt, a mint tudja, oltalmazza hazáját.»³⁾

Mihály — minthogy az erdélyiek már a sarkában voltak, a lengyel kancellár előhada pedig *Székely* Mózes vezérlete alatt Háromszéken mindössze egy vagy másfél mérföldnyire állott előtte — nagyon alázatosnak mutatta magát⁴⁾ s a föltételeket sie-

¹⁾ Csáky, Sennyei, Tholdy és Mindszenty és a többi erdélyi nemes rendek Mihály vajdának a vledényi táborból 1600 okt. 3. (*Hurmuzaki* IV. 1. 151.)

²⁾ *Theökeöly* Sebestyén levele Bástának a szent-péteri táborból 1600 okt. 5. (*Hurmuzaki* IV. 1. 150. l. tévesen okt. 3-ára datálva. V. ö. *Unqnd* okt. 6. jelentésével ugyanott 154.)

³⁾ Közölve az Erd. O.-gy. Eml. IV. k. 546. l.

⁴⁾ A brassai bíró beszélte «*wie sehr diemithig er Mihál sich ercaigt*». (*Unqnd* okt. 6.)

tett elfogadni. Keservesen panaszkodott ugyan, hogy úgy bánnak vele, mintha legalább is már fogoly volna. Nem ezt érdemelte ő a keresztyénségtől, melyhez még is hű akar lenni, habár keze nincs még a hátához kötve. Kéri, küldjenek segítséget a lengyel ellen s a sereggel mozdúljanak Bereczk felé, hogy a lengyelt hátba fenyegezzék. Ő már nem sokat tart e két országra, ám lássák, ha Havasalföld elvész, oda lesz Erdély is. Majd a lengyelek ellen fakad ki: lám ő felsége mindig azt hajtotta (írja, a király Moldova ellen való titalmára czélozva), hogy a lengyeleknek békét kell hagynunk, mert azok is keresztyének, íme láthatják most, hogy miféle keresztyének, pogányságukból csak az hiányzik, hogy nincsenek körülmetélve.¹⁾

A biztosok még most sem hittek neki, tudták, hogy ha csak szerét teheti, kivonja magát a föltételek teljesítése alól, mert úgy látták, hogy *félíg kétségbeesett, félíg* — még most is — *rosszindulatú.*²⁾

Okt. 6-án éjjel *Kulcsár* Radult és *Kereky* János magyar kapitányt küldik át hozzá, hogy sietnessék kimenetelét.

Mihály vajda ennyi sarkalásra s mert saját házát égni látta, sietett ki Havasföldre, hogy legalább azt megmentse. Okt. 7-en átkelt a havason. A mily fenhéjazva lépte át egy év előtt a Bodzaszorost, ép oly meghunyászkodva s megalázva sompolygott most azon át. Tavaly vérmes reményekkel, minden ellenállás nélkül; most kétségbeesetten mögötte az üldöző erdélyiek, előtte újabb harcra váró ellenség, a lengyelek.

Így végződött Mihály vajda erdélyi uralma. «Ha nagyravágyása el nem kaphatja, nyugodtan uralkodhatott volna Havasalföldön, sikerrel küzdhetett volna tovább is a török ellen; halhatatlan

¹⁾ *Mihály vajda Bástaéknak*: okt. 17. a bodzai hegyek közti táborából és *Unghád* jelentése u. arról okt. 7. (*Hurmuzaki* IV. 1. 155—157. 1.) d. n. «in castris ad possessionem Retest positis»; d. n.; okt. 13., 14. — *Básta s a biztosok Mihály vajdának*: okt. 12.; d. n. — *A biztosok jelentései*: okt. 1.; 6. 7. (Brassó), 10. (Regii=Réti) 12. 13. 14. 16. 17. (Illyefalva.) — Az erdélyi rendek Zsigmondnak, Vledényről okt. 4. (Bécsi titk. lt. Ld. Oklevéltár. Kivonatok s *Hurmuzaki* IV. 1.)

²⁾ *Unghád* a királynak okt. 6.: M. v. «halb desperirt und halb male intentionirt.» (Ugyanott.)

nevet, tiszteletet szerezhetett volna a keresztyénység előtt, és nyerhetett volna annyi segítséget a pápától, a császártól, a spanyol királytól, a róm. birodalomtól s más keresztyén hatalmasságoktól, hogy elfoglalhatta volna Bulgáriát, Szerbiát, később Moldovát is; de istentelen, állhatatlan lelkülete, csalárdsága, zsarnokoskodása Erdélyben, időszerűtlen betörése Moldovába, végre is a bukás örvényébe sodorták. *Mindenkit meg akart csalni s leginkább magamagát csalta meg.* Veszélybe sodorta a három országot, melyet még keveselt — s ime most nincsen hol nyugodtan fejét lehajtsa.» Ezekkel a szavakkal búcsúztatja őt Erdélyből Ungnád (a királyhoz okt. 10-én írott levelében.¹⁾

A dráma még nem volt befejezve. Okt. 20-án sűrű ágyúdörög hallatszott a havasokon át, feszült figyelemmel várták a bodzaszoroszi magyar hadak a hírt: tudták, hogy Havasalföld sorsa ma dől el. A hír azt hozta, hogy Mihály vajda csatát veszített s földönfutóvá lett.²⁾

* * *

Most még néhány szót a miriszlói csata színhelyéről. Miriszló község ma Nagy-Enyedtől mintegy 5 kilométer távolságra északra egy völgy nyílásban, a Marostól 1000 lépés távolságra fekszik. A Maros folyó és a tőle nyugotra fekvő Dealu Chisto magaslat között most épen csak annyi tér van, hogy az országot és a vasut, melyek egyike sem érinti Miriszló falu szegélyét — elfér. A miriszlói csata idejében azonban a Maros nem folyt annyira nyugot felé, hanem Miklósfokától kezdve délnyugoti irányát megtartva a Gombási Magura lábait mosta. Ez által a Maros és D. Chisto közt egy 1000—1200 szélességű szoros képződött, mely északkelet felé folyton tágult. A szoros kijáratánál, a D. Chistótól egyenes délre (és nem nyugotra mint most) feküdt Miriszló falu, házaival egész a Marosig terjeszkedvén. A patak, mely mögött Mihály vajda serege

¹⁾ I. d. *Hurmuzaki* IV. 1. 158. l.

²⁾ *Csáky István* Bástának s a kir. biztosoknak okt. 21. és 22. «in der nacht» 22. (Léczfalva). *A biztosok* a királynak okt. 21. (Illia városch=Illyefalva), 21. (Illiafalva). (Ugyanott.)

állott, ugyanaz, mely Csákó felől jöve, ma Miriszlón keresztül folyik a Marosba.

Ha tehát Básta meg akarja Mihály vajda seregét támadni, a *szoróspan* kénytelen harcolni, míg Mihály vajda mögött tág tér levén, erejét kifejthette volna. Ezért kívánta Básta, hogy Mihály vajda a szoróból ki a décei tág mezőre jöjjön; ekkor ugyanis Básta serege áll szabadon, míg a vajda *mögött* Miriszló falu és a miriszlói szoros van.

Az ezen fűzethez mellékelte egykorú rajz ¹⁾ Tarducci Archilles «Successo della fassioni occorse nell' ongharia stb. című, Velenczében 1601-ben kiadott művéből van vevve, mely a «Delle Machine Ordinance» függelékét képezi.

A képen látható betűk magyarázata az olasz szöveg szerint a következő: ²⁾

A. Nagy vízi árok, mely mögött erősen elsánczolva várták az oláhokat.

B. Erdő, melyet az oláh nagy számmal szállt meg.

C. Miriszló, nagy falu 2 mértföldre Gy.-Fehérvártól.

D. Básta tábora szeptember 17-én.

E. Magyar őrség, fedezve a templom és magaslat által.

F. Erdélyi őrség.

G. Német őrség, az összes, jól elsánczolt tűzérsséggel.

H. Itt 500 lépésre a falutól állottak meg szept. 18-án az oláhok, egy vonalban fölállított csatarendben.

I. Itt állott meg Básta.

K. Országút, mely Gyulafehérvárra vezet.

L. Maros folyó.

M. Hegy- és domb-lánczolat, mely a Marost nyugotra kíséri s ott, ahol Básta megütközött, 1500 lépés síkot hagy.

Dr. SZÁDECZKY LAJOS.

¹⁾ Lásd «Történelmi Eletrajzok». 1893.

²⁾ U. o.